

Lærurík bók um misnýtslu

Hans Debes Joensen: Rúseitur —
turvelvandi drøgg.
171 blaðsíður, myndir, kr. 180.-
Bókgarður gav út.

Ein av teimum fimm valabókunum, sum Bókgarður gav út fyri kortum, er við náttúruvísindaligum innihaldi. Málsliga er hon harafturat eitt frumavrik fyri seg.

Høvundurin er Hans Debes Joensen, dr. med., fyrrv. landslækni. Hann hevur áður bókmentliga brotið upp úr nýggjum bæði á ein og annan hátt, tó fyri tað mesta innan tað náttúruvísindaliga og málfrøðiliga økið.

Hesa ferð er talan um læknávisindaliga viðgerð av rúsevnisþurningum, sum harafturat er lýst í einum upprunaligum feroyskum málbúna. Tískil er hansara bókmentliga avrik eisini hesa ferð, eins og tá Alisfrøði kom, upprunalig í duplurtari merking: innihaldsliga og málsliga.

Bókin ber heitið »Rúseitur — turvelvandi drøgg«, og er av høvundanum ognad Føroya ungdomi, men er annars ætlað øllum, ið geva sær far um hesi evni. Frætt er samstundis frá, at í prenti liggur heilt stórt avrik, skrivað av sama høvunda, við heitinum: »Læknalig ráð — á sjógvi og á landi«. Omanfyrinevnda bók, Rúseitur, sum er komin, sigst vera partur av læknabókini, og man tiskil fyrst og fremst vera ætlað siglingarmonnum, men sum áður nevnt kortini ætlað øllum áhugaðum.

Umframt at hava virkað sum komm-unulækni og aftan á tað í eitt langt livs-skeið sum landslækni, hevur høvundurin drúgvur royndir sum lærari, eitt nú í læknafroði á Sjomanskúla Føroya. Hann man tí so mangur annar lærari hava kent á sær sakn á viðkomandi lærubók á feroyskum máli, og ivaleyst hevur hann kent tørv á og í ávisan mun sum frá leið evnað til sitt egna frá-lærutilfar og latið tað í hóskeiligan feroyskum málbúna, góður sum hann er við feroyskt mál.

Tískil er lítið í at ivast í, at bókin Rúseitur umframt á hollan fakligan kunne-leika gjøgnum lestur og virkisroyndir eisini byggir á kennararoyndir høvundans og ein brennandi stríðsanda fyri feroyskum frøðimáli.

Innihaldsliga er bókin væl skipað við greiðum innihaldsýrirliti og umfatandi orðalista (uppslagsorðayrirliti), sum saman gera tað ómakaleyst í skundi at sláa upp í bókini at leita upp tað, sum just leikar á. Eisini hetta er við til at gera bókina sera henta hjá sjófólki og annars øllum, ikki minst um illa veit til, og bráðfeingishjálpar verður fyri neyðini.

Annars er bókin ein heild og eigur fyrst og fremst at verða lísín sum slik. Talan er um holla fakliga vitan, sum átti at fallið hvarjum lesandi mannsbarni í lut. Her verður í fyrstu atlugu sjálvandi hugsað um okkara siglandi fólk, sum mangan ikki hevur nógv skjóta og at-komuliga atgongd til kóna viðgerð á landi, men »al tann tíð« rúseitur frá Arílds tíð er og hevur verið eitt alment vandamálið kring allan knøttin, var einki forgjørt, um í minsta lagi tað uppvaksandi ættarliðið ognadist ta grundvitan, sum henda bók í roynd og veru so sak-liga ber fram. Hetta ger bókina sera væl eignað sum lærubók og minsta krav til førleika hjá øllum teimum, sum í yrki sínum koma fyri at skula læra frá sær um rúseitur, tað vera seg sjúkrasystar,

lærarar, aðrir pedagogar, sosialverka-fólk o.s.fr.

Bókin byrjar við einum rúmligum og sera viðkomandi inngangi, har høvundurin fyrst lýsir sjálvt heitið rúseitur — turvelvandi drøgg — eisini í mun til heilivág, sum verður tikið óneyðugt, og ofta, ov leingi ella í ov stórarí mongd, og sum fær fólk at fara at turvta (tráa) eftir rúseitrinum og at gerast drøggbundin.

Síðani verða rúseitrini bólkað eftir tí týðningi, sum vagnýttslan hevur fyri fólkaheilsuna her um leiðir. Tubbakk, alkohol og svøvnrad (heilivágur) fyrst, síðani livrunnin loysingarvni (snodding), søvandi evni (opium o.t.), mið-stimbrandi evni (»speed« o.t.) og at enda kannabis (hash o.t.) og sansahvørvandi evni (LSD o.t.).

Málið, ið nýtt verður í bókini, er for-kunnugt og kennist ivaleyst í fyrstu at-løgu summum í so fremmandakent og kanska eisini í stóðum knortlut, og kanska forðar tað eisini sumstæði sjálv-ari fatanini av tekstinum, um ikki roynt verður at lesa bókina úr byrjan í enda, áður enn hon verður nýtt at sláa upp í, tí longu í innganginum ger høvundurin sær ómak av at lýsa tey ymsu heitini, ið nýtt verða um turvelvandi drøgg. Og hetta tykist mær eisini vera avgerandi neyðugt, serstakliga viðvíkjandi heit-unum drøgg, turvelvandi, turvtug (bundin), drøgg turvtug (drøgg bundin) o.s.fr.

Tað batir sjálvsagt, at tann nógva málsliga nýgerðin á feroyskum verður lýst í setningum við vanligum feroysk-um orðum og fyri tey málkon sjálvsagt eisini á enskum og á læknamáli, men sjálvur meti eg ikki, at tað hevði bilað, um lýsingin á fremmandamáli onku-stæði eisini hevði verið eitt nú á donskum. T.d. sigur høvundin fólk sum eru drøggurtvtug ella drøggbundin á enskum vera »drugdependent«. Hvi ikki eisini á donskum »stofafhængig« — so tykir mær, at fimmoynrad er fallið hjá onkrum, sum annars ikki skilti tekstin.

Annars er henda orðalýsingin so av-gjørt góð og neyðug.

Harafturat eru í innganginum fleiri viðkomandi smástubbar um m.a.: okk-ara stóðutakan til rúseitur, hvør nýtir rúseitur, atvoldirnar til vagnýtslu, hvussu stór hon er, um illiríngin ella hvi tað er so ilt at bjarga rúseitrillum, um vánirnar, og at enda hvussu illgruni fæst av vagnýtslu, og má eg siga, at eg

sjáldan havi varnast slíka sakliga og for-dómsfria stóðutakan hjá høvunda til slíkt álvarsmál, sum rúseitur ella turvelvandi drøgg er.

Hesin inngangur kundi einsamallur verið nóg mikið til, at øll áttu at kunnað lisið bókina og fingið gagn burtur úr henni.

Bulurin í bókini er síðan ein gjøgnum-gongd av átta høvuðsbólum av rúseitr-um, og sum eg skilji skipað í tí røð, sum høvundin metir tey gera skaða á fólka-heilsuna í síni heild.

Byrjað verður við tubbaki og við eini søguligari lýsing av, hvussu tubbakk kom fram, tátiðar og nútíðar nýtslu av tubbaki, hvussu nikotin ávirkar mannakroppin, um tubbakkseitrung og ymiskar vandar av tubbaki, eisini alt eftir, hvussu tubbakk verður nýtt. Eitt sindur er um at vera bundin av tubbaki, uppsiturseykenni (absti-nensir), um tiltøk viðvíkjandi at minka um vandan frá tubbaksroyki, um um-vegisroyking, at leggja av og at fyri-byrgja at byrjað verður at roykja.

Høvundin tykist leggja stóran dent á tubbakksvandan og nýtir í hesum sambandi knappan fimtapart av bóka-rúmdini at skriva um hann.

Men mest verður kortini gjørt burtur úr at skriva um alkohol, og tykist tað mær vera bert rimligt, tá bókina fyrst og fremst er ætlað sjófólki sum læknabók, tí sum øllum kunnugt kunnu hervilgar bráðfeingissjúkur spyrjast burtur úr tvørrandi mátahaldi við alkoholi, og her hevur høvundurin eisini serliga góða og nágreiniliga leiðbeining til eitt nú yvir-menninar á skipi — og vit kundu lagt afturat øll onnur avvarðandi við — sum skulu fara um alkoholsjúk fólk. Kapitulið tykist mær at vera sera heppið og so avgjørt at hava breiðan almennan áhuga langt út um tey, sum fyrst og fremst skulu taka sær av alko-holsjúklingum, tí eg haldi meg hava fingið varhugað av gjøgnum nú skjótt drúgðt arbeiði við sálarsjúklingum, at talan er um eitt nógvi stórri »myrkatal« av tilílikum sjúklingum enn teir, sum veruliga fáa viðgerð. Givið er, at var hesin tekstur lísín av fólki flest, fingi mong eithvørt álvarsam at hugsa um viðvíkjandi sær sjálvum.

Litla pettið um royndir til at hjálpa drykkjufólki tykir mær kortini at vera í so stuttordað og kanska ófull-figgjað, nú so nógvi nýtt er komið fram um viðgerðarhættir, serstakliga hesi seinastu árin, men ivaleyst er orsökini tann, at bókini upprunaliga er ætlað fólki umborð á skipi, og her eru viðgerðar-møguleikarnir væl færri enn á landi.

Tíðni partur er um svøvnrad og siss-andi evni, ella tað, sum manna millum fyri tað nógva verður nevnt nervamedis-in og sovmedisin. Tá hugsað verður um í hvønn mun hesi tilelvandi drøgg

verða nýtt og misnýtt av fjøld av fólki og tað helst tianverri í góðari trúgv, so tykir mær høvundan her hava farið í so lætt um, men helst er orsökini uppafstur her tann, at vandamálið ikki er so ógvu-liga stórt umborð á skipi sum á landi, hvar tað helst í størri mun er víðurkent sum partur av tí sokallaða »normala« gerandisdegnum.

Eitt sindur er skrivað um snoddingar-evni, hetta við vilja ella av ósketni í yrki sínum at anda í seg livrunnin loysingar-evni úr máling, lakki og tilílikum. Uppi á landi tykist hetta vandamál at hava vundið upp á seg í seinastuni. Í øllum færum eru fólk vorðin meira var við hetta sum eina avleiðing av tí fram-konna idnaðarsamfelagnum. Høvund-urin ger ikki so ógvuliga nógvi burtur úr hesum evni, men tað sum skrivað verður, er greitt og sakligt.

Fimti partur snýr seg um søvandi evni, t.v.s. harðvirkin pinudøvandi evni, sum fyri ein part finnast í heili-vágsgoymsluni umborð á skipi, men annars vagnýtt kunnu bera í sær hervi-ligan turvelvandi drøgg. Í hesum parti er leiðbeiningin sera greið og læknafroði-lig og týðiliga ætlað siglandi yvir-monnum.

At enda eru triggir meira og minni styttri partar um rúseitur, sum fyrst og fremst kennast frá vagnýtslu í vestur-heiminum og eisini okkara grannalond-um. Talan er um miðstimbrandi evni so sum amfetamin og kokain, um kannabis (hash og marihuana) og at enda um sansahvørvandi evni, tilvitskurumkandi evni so sum LSD, mescalín, psilocybin og fleiri.

Samanumtikið er talan um eina sera forvitnisliga, snøgga og góða lærubók. Gamli landslæknin hevur enn eina ferð við sínum hugagávum og ótrúligu ar-beiðsmegi ríkað okkum við eini bók, sum er nýskapandi bæði viðvíkjandi innihaldi og málburði. Bókin hevur uppiborið ikki bert at gerast ogn Føroya ungdoms og siglandi fólksins, men eigur at kunna viðkoma okkum øllum og verða lísín av øllum lestrarfærum fólki.

Kanska fellur málburðurin í stóðum onkrum í so tungur og knortlutur, men talan er í stóran mun um málsliga ný-gerð á feroyskari grund og um til-trongda nýring av visindaligum orða-feingi, sum má unnast eitt ávíst skotbrá at taka við livi.

Tíðin hevur vist, at málsligur ávøkst-ur spyrst burtur úr at hava góðar málsl-igar upplasarar og fyrmyndir rúndan um seg, heldur enn at halla til lægsta felags nevnara.

Sjálvur ivist eg ikki í, at børn yvir-høvur í dag málbera seg frægari á feroyskum, enn tá undirritaði sjálvur var barn fyri ikki so nógvi árum síðani.

Eyðun Joensen

Haldið sosialin